

## БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТЫН ГЭРЭЭ

2017 оны 10 сарын 24-ны өдөр

Гэрээний дугаар:

Сумын Засаг Даргын захирамжийн дугаар:

Энэ гэрээг НЭГ ТАЛААС Увс аймаг Цагаанхайрхан сумын Засаг дарга (цаашид “Ашиглуулагч” гэх), **Даш-зэгвэ овогтой Дагвасүрэн НӨГӨӨ ТАЛААС** Увс аймаг Цагаанхайрхан сумын **Түргэн** бэлчээр ашиглагчын хэсэг Хавсралт 1-д дурьдсан

(малчдын хэсэг, бүлгийн нэр) (цаашид “Ашиглагч” гэх) малчдын хэсэг, бүлгийн гишүүдийг төлөөлж малчдын хэсгийн ахлагч

**Олонбаяр** овогтой **Баттулга** нар бэлчээрийг ашиглах, хамгаалах талаар харилцан тохиролцож, Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 18.1.2.з, 29.1.3.м, Захиргааны хариуцлагын тухай хуулийн 7, Иргэний хуулийн 189, 195-р зүйлийн 1.2.3, 196-р зүйлийн 1.2, 198-р зүйлийн 1-6, 199-р зүйлийн 1, 327-р зүйл, 481-р зүйл, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 4.1.3, 4.2.3, 49, 57, 58-р зүйл, Газрын тухай хуулийн 52-р зүйл, Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хуулийн 7.1.4, Байгалийн ургамлын тухай хуулийн 14.1, 14.3, Ургамал хамгааллын тухай хуулийн 10.1.8, 13.2, Усны тухай хуулийн 13.1.3, 23.1, сумын Засаг даргын ..... оны ..... дугаар захирамжийг тус тус үндэслэн энэхүү гэрээг байгуулав.

### Нэг. Нийтлэг үндэслэл

- 1.1. Энэхүү гэрээгээр бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх бүс нутгаас малчдын хэсэг, бүлэгт бэлчээрийг ашиглуулах, хамгаалахтай холбогдон үүсэх харилцааг зохицуулна.
- 1.2. Гэрээний салшгүй хэсэг болох дараахь зүйлийг энэхүү гэрээнд заавал тусгах бөгөөд Эдгээрийн Бүрдэл дутуу бол гэрээг хүчингүйд тооцох үндэслэл болно.  
.Үүнд:
  - Газрын байршил, хэмжээ, хил хязгаар, заагийг тодорхой харуулсан зураг;
  - Газар ашиглагчид тус газрыг хүлээлгэн өгсөн тухай акт;
  - Газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгааны дүгнэлт буюу мониторингийн тодорхойлолт;

### Хоёр. Бэлчээр ашиглалтын зориулалт, хэмжээ, байршил, даац чадавхи, төлөв байдал

- 2.1 Бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх зориулалтаар малчдын хэсэг, бүлэг бэлчээр ашиглана.
- 2.2 “**Түргэн**” малчдын хэсэг, бүлгийн ашиглах бэлчээрийн талбайг **107330** га-аар тогтоов. Тухайн бэлчээрийн зургийг энэхүү гэрээнд хавсаргав. (Хавсралт II)
- 2.3 Бэлчээрийн зуны дээд ургац, олон жилийн дунджаар **230,2** кг/га.
- 2.4 Гэрээгээр ашиглуулах бэлчээрийн газрын хэмжээ, даацыг хонин толгойд шилжүүлснээр (давхардуулахгүйгээр, аль тохирохыг бөглөх) дараах жишиг үзүүлэлтээр тогтоов. Үүнд:
  - 2.4.1. Нийт бэлчээрийн хэмжээ **107330** га, даац 100 га-д **13** хонин толгой/га/жил буюу **10620** хонин толгой; Одоо **38909** хонин толгой, **28289** хонин толгойгоор хэтэрсэн.
  - 2.4.2. Өвөлжөөний бэлчээрийн бэлчээрийн хэмжээ **49713** га даац 100 га-д **15,6** хонин толгой/га/жил буюу **26782,3** хонин толгой; Одоо **38909** хонин толгой, **12127** хонин толгойгоор хэтэрсэн.

- 2.4.3. Хаваржаа-Зуслан бэлчээрийн бэлчээрийн хэмжээ 20087 га даац 100 га-д 0,4 хонин толгой/га/жил буюу 107,4 хонин толгой; Одоо 38909 хонин толгой, 38802 хонин толгойгоор хэтэрсэн.
- 2.4.4. Намаржаа бэлчээрийн бэлчээрийн бэлчээрийн хэмжээ 37528 га даац 100 га-д 8,1 хонин толгой/га/жил буюу 10516 хонин толгой; Одоо 38909 хонин толгой, 28392,8 хонин толгойгоор хэтэрсэн.
- 2.5. Бэлчээр ашиглагчдын мэдээлэл (Хавсралт №01), бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын хянан баталгаа, даац чадавхийн зураглал (Хавсралт №02), бэлчээрийн газрын төлөв байдлын шилжилтийн загвар (Хавсралт №03) болон гэрээний биелэлтийг үнэлэх суурь мэдээллүүд (Хавсралт №04)-ийг тус тус хавсаргав.
- 2.6. Бэлчээр ашиглалтын энэхүү гэрээний хүчинтэй хугацаа гэрээ хүчин төгөлдөр болсноос хойш 15 (арван тав) жил байна.

### **Гурав. Өмчлөгчийн эрх, үүрэг**

- 3.1. Өмчлөгч нь дараахь эрх, үүрэгтэй.
- 3.1.1. Бэлчээр ашиглалт, бэлчээрийн төлөв байдалд тогтмол хяналт тавьж, цаг үеийн байдал хүндэрсэн үед бэлчээр ашиглагчийн бэлчээрийн даацад тохируулан отор нүүдлийг зохион байгуулах;
- 3.1.2. Ашиглагч болон бусад этгээд гэрээт бэлчээрийн төлөв байдлыг доройтуулсан, хохирол учруулсан, даац хэтрүүлсэн тохиолдолд буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлэх, хохирлыг арилгуулах талаар шийдвэр гаргах, шаардлагатай арга хэмжээг төлөвлөх, хэрэгжилтийг зохион байгуулах;
- 3.1.3. Энэ гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол бэлчээрт хөрөнгө оруулалт (худаг, уст цэг гаргах, хороо засах) хийхийг ашиглагчаас шаардах;
- 3.1.4. Ашиглагчийн гэрээнд заасан эрхийг бусад этгээд зөрчвөл гэрээ болон холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу тухайн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх;
- 3.1.5. Бэлчээрт үзүүлэх нөлөөллийг үндэслэн тогтоосон аливаа нөхөн төлбөрийг тогтоох, хуримтлагдсан санг бэлчээр зохион байгуулалт, мал сүргийн чанар, эрүүл мэндийг сайжруулах эрсдэлээс хамгаалах арга хэмжээнд зарцуулах

### **Дөрөв. Ашиглагчийн эрх, үүрэг**

- 4.1. Ашиглагч нь дараахь эрх, үүрэгтэй.
- 4.1.1. Бэлчээрийг мал аж ахуй эрхлэх зориулалтаар батлагдсан төлөвлөгөөний дагуу зохистой ашиглах;
- 4.1.2. Гэрээний хугацааг сунгуулахаар ашиглуулагчид хүсэлт гаргах;
- 4.1.3. Бэлчээрт учруулсан хохирлыг буруутай этгээдээр төлүүлэхээр шаардах;
- 4.1.4. Энэхүү гэрээнд заасан бэлчээрийг бусад этгээд дур мэдэн ашигласан бол энэ талаарх үйл ажиллагааг зогсоох талаар шаардлага тавих;
- 4.1.5. Бэлчээрт байлгавал зохих малын тоо (хонин толгойд шилжүүлснээр)-г энэхүү гэрээний 2.4-д заасан даацад тохируулах, төлөв байдлыг суурь түвшин (хавсралт №04) -ээс нь доройтуулахгүйгээр ашиглах;
- 4.1.6. Бэлчээрт үзүүлэх нөлөөллийг үндэслэн тогтоосон аливаа нөхөн төлбөрийг төлөх, хуримтлагдсан сангаас ашиг хүртэж, бэлчээр зохион байгуулалт, мал сүргийн чанар, эрүүл мэндийг сайжруулах эрсдэлээс хамгаалах арга хэмжээнд зарцуулах
- 4.1.7. Гишүүнчлэл солигдсон нөхцөлд өмчлөгчид мэдэгдэх.
- 4.1.8. Түргэн БАХ-ийн малчид өвөлжөөний бэлчээрийн уганан төрх байдлыг хадгалахын тулд тухайн жилийн IV сарын 1 гэхэд бэлчээрээ чөлөөлсөн байна.
- 4.1.9. БАХ-н малчид өвөлжөөгөө заасан хугацаанд чөлөөлөөгүй тохиолдолд гэрээний 9 дэх хэсэгт заасанаар хариуцлага хүлээлгэнэ.

### **Тав. Бэлчээр ашиглах эрх дуусгавар болох**

- 5.1. Дараахь тохиолдолд бэлчээр ашиглах эрх дуусгавар болно.
  - 5.1.1. Гэрээний хугацаа дууссан бөгөөд талууд гэрээг сунгах тухай хүсэлт гаргаагүй.
  - 5.1.2. Бэлчээр ашиглах гэрээг БАХ-ийн малчдын дийлэнх олонх буюу 60 хүртлэх хувийн малчид цуцлах хүсэлт гаргасан.
  - 5.1.3. Бэлчээрийг хүний эрүүл мэнд, байгаль орчин, үндэсний аюулгүй байдлын ашиг сонирхлын эсрэг ашигласан нь тогтоогдсон.

### **Зургаа. Гэрээг цуцлах**

- 6.1. Энэ гэрээг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу болон гэрээнд заасан хугацаанаас нь өмнө дараахь үндэслэлээр цуцалж болно.
  - 6.1.1. Бэлчээрийн төлөв байдлыг биологийн босго утгыг давуулж байгалийн аясаар нөхөн сэргэх боломжгүй болтол нь доройтуулсан нь нотлогдсон.
  - 6.1.2. Бэлчээр ашиглах гэрээний үүргийг бэлчээр ашиглуулагчийн зөвшөөрөлгүйгээр бусдад шилжүүлэх, зориулалтын дагуу ашиглаагүй, худаг зэрэг бэлчээрийн мал маллагааны дагалдах хэрэглэгдэхүүнийг дахин нөхөн сэргэхгүйгээр эвдэж гэмтээсэн.
  - 6.1.3. Гэрээний үүргээ биелүүлээгүй, удаа дараа, ноцтой зөрчсөн нь баримт, эрх бүхий байгууллагын эрхзүйн баримт бичгээр нотлогдсон.
  - 6.1.4. Энэхүү гэрээнд зааснаас бусад тохиолдолд бэлчээр ашиглуулагч нь өөрийн санаачилгаар хугацаанаас нь өмнө энэхүү гэрээг цуцлахыг хориглоно.

### **Долоо. Давагдашгүй хүчин зүйл**

- 7.1. Урьдчилан мэдээлэх, мэдэх боломжгүй зуд, ган, үер зэрэг байгалийн аюултай үзэгдэл, түймэр, мал амьтны гоц халдварт өвчний тархалт, эдгээртэй холбоотой хорио цээр, нийтийн дайчилгааны улмаас талууд гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх боломжгүй болсон тохиолдолд гэрээнд тусгасан нөхцлийн талаар харилцан үүрэг хүлээхгүй.

### **Найм. Хориглох зүйл**

- 8.1. Байгаль орчинд хохирол учруулах аливаа үйл ажиллагаа явуулах; Тухайлбал сумын тухайн жилийн газар зохион байгуулах төлөвлөгөөнд тусгагдаагүй бэлчээрийг хашиж хамгаалах, газар тариалан эрхлэх, уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.
- 8.2. Бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх зориулалтаар гэрээгээр олгогдсон бэлчээрийг бусдын мал бэлчээх, дайран өнгөрөхөд саад болох хэмжээнд хаших,
- 8.3. Хүн, малын ундны усны зориулалтаар худаг гаргахаас өөр зорилгоор бэлчээрийн хэвлийг хөндөх;
- 8.4. Бэлчээрт сөрөг нөлөө үзүүлэх үйл ажиллагаа явуулах;
- 8.5. Өвөлжөө, хаваржааны доорх газрыг болон гэрээгээр ашиглалтад олгогдсон бэлчээрийг барьцаалах, худалдах, бэлэглэх;
- 8.6. Талууд бэлчээр, түүнтэй дагалдах бусад эд хөрөнгө болон тоног төхөөрөмжийг бүхэлд нь буюу зарим хэсгийг нь бусдад шилжүүлэх, түрээслэх, худалдах;

## **Ес. Хариуцлага**

- 9.1. Талууд гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй бол Монгол улсын захиргааны хариуцлагын тухай хууль, Газрын тухай хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Иргэний хууль болон холбогдох бусад хуульд заасан үндэслэлээр дараахь хариуцлага хүлээнэ.
- 9.2. Гэрээний хариуцлагатай холбоотой бусад асуудлыг талууд зөвшилцөн шийдвэрлэж болно.
- 9.2.1. Эхний булаг БАХ-ийн бэлчээр харьцангуй уганан төрхөөрөө байгаа тул бэлчээрийг доройтуулж Агь, Шарилж зонхилсон төлөв байдалд оруулсан үед хэсгийн хурал торгууль оногдуулж, торгуулаас орсон орлогыг малчдын дундын санд оруулж бэлчээртэй холбоотой үйл ажиллагаанд зарцуулна.

### **Арав. Талуудын хооронд үүсэх маргааныг шийдвэрлэх**

- 10.1. Бэлчээр ашиглалт, хамгаалалтын талаарх маргааныг харилцан зөвшилцөх журмаар шийдвэрлэнэ. Эс тохиролцвол, Газрын тухай хуульд заасны дагуу шийдвэрлүүлнэ.
- 10.2. Хэрэв талууд Засаг даргын шийдвэрийг эс зөвшөөрвөл бусад эрх бүхий байгууллагад хандаж болно.

### **Арван нэг. Бусад**

- 11.1. Талуудын төлөөлөл гарын үсэг зурсан өдрөөс эхлэн энэхүү гэрээг хүчин төгөлдөр болсонд тооцно.
- 11.2. Гэрээнд хавсаргасан нэр бүхий баримт бичгүүд түүний салшгүй хэсэг мөн.
- 11.3. Энэхүү гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол бусад асуудлыг Монгол улсын холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу зохицуулна.
- 11.4. Энэхүү гэрээг 5 эх хувь үйлдэж, 2017 оны 10-р сарын 24-ны өдөр гарын үсэг зурав. Гэрээний нэг хувийг талуудад албан хэрэгцээнд зориулан хадгалуулав.

### Гэрээний хавсралт баримт бичгүүд:

Хавсралт 1. Бэлчээр ашиглагч малчдын хэсэг, бүлгийн гишүүн өрх /гишүүдийн/ мэдээлэл,

Хавсралт 2. Гэрээт бэлчээрийн хэмжээ байршил, улирлын хуваарийн зураг

Хавсралт 3. Бэлчээрийн газрын экологийн чадавхийн зураглал, бэлчээрийн төлөв байдал, шилжилтийн загвар (экологийн бүлгүүдээр)

Хавсралт 4. Бэлчээр ашиглуулах гэрээний биелэлтийг фото мониторингийн аргаар үнэлэх суурь мэдээлэл

### Гэрээний талуудын албан ёсны хаяг, харилцах утас:

Бэлчээр ашиглуулагч: \_\_\_\_\_

Бэлчээр ашиглагч: \_\_\_\_\_

### ГЭРЭЭ БАЙГУУЛСАН:

Бэлчээр ашиглуулагчыг төлөөлж:

Увс аймаг Цагаанхайрхан сумын  
Засаг дарга

Д.Дагвасүрэн.....  
/гарынүсэг/ \_\_\_\_\_ /тамга/

Увс аймаг Цагаанхайрхан сумын  
Газрын даамал

Г.Отгонбаяр.....  
/гарынүсэг/ \_\_\_\_\_ /тамга/

Бэлчээр ашиглагчийг төлөөлж

Бэлчээр ашиглагын хэсгийн ахлагч

О.Баттулга .....

/гарынүсэг/ \_\_\_\_\_ /тамга/

Энэхүү гэрээний нэг хувийг \_\_\_\_\_ тоот дугаар бүхий нэгж талбарын хувийн хэрэгт хадгалав.

**Бэлчээр ашиглуулах ... тоот гэрээний хавсралт № 01**

**Бэлчээр ашиглалтын гэрээнд гарын үсэг зурсан өрхийн төлөөллийн  
нэрсийн жагсаалт /2017 оны 10 сарын 24**

**Түргэн/БАХ-ийн бэлчээр ашиглагч өрхийн эрэгтэй, эмэгтэй төлөөлөл**

| №   | Гарын үсэг зурсан хүний<br>овог нэр | Харьяа баг<br>(нэрээр) | Регистр | Гарын үсэг |
|-----|-------------------------------------|------------------------|---------|------------|
| 1.  |                                     |                        |         |            |
| 2.  |                                     |                        |         |            |
| 3.  |                                     |                        |         |            |
| 4.  |                                     |                        |         |            |
| 5.  |                                     |                        |         |            |
| 6.  |                                     |                        |         |            |
| 7.  |                                     |                        |         |            |
| 8.  |                                     |                        |         |            |
| 6.  |                                     |                        |         |            |
| 7.  |                                     |                        |         |            |
| 8.  |                                     |                        |         |            |
| 9.  |                                     |                        |         |            |
| 10. |                                     |                        |         |            |
| 11. |                                     |                        |         |            |
| 12. |                                     |                        |         |            |
| 13. |                                     |                        |         |            |
| 14. |                                     |                        |         |            |
| 15. |                                     |                        |         |            |
| 16. |                                     |                        |         |            |
| 17. |                                     |                        |         |            |
| 18. |                                     |                        |         |            |
| 19. |                                     |                        |         |            |
| 20. |                                     |                        |         |            |
| 21. |                                     |                        |         |            |
| 22. |                                     |                        |         |            |
| 23. |                                     |                        |         |            |
| 24. |                                     |                        |         |            |
| 25. |                                     |                        |         |            |
| 26. |                                     |                        |         |            |
| 27. |                                     |                        |         |            |
| 28. |                                     |                        |         |            |
| 29. |                                     |                        |         |            |
| 30. |                                     |                        |         |            |
| 31. |                                     |                        |         |            |
| 32. |                                     |                        |         |            |
| 33. |                                     |                        |         |            |
| 34. |                                     |                        |         |            |

|     |  |  |  |  |
|-----|--|--|--|--|
| 35. |  |  |  |  |
| 36. |  |  |  |  |
| 37. |  |  |  |  |
| 38. |  |  |  |  |
| 39. |  |  |  |  |
| 40. |  |  |  |  |
| 41. |  |  |  |  |
| 42. |  |  |  |  |
| 43. |  |  |  |  |
| 44. |  |  |  |  |
| 45. |  |  |  |  |
| 46. |  |  |  |  |
| 47. |  |  |  |  |
| 48. |  |  |  |  |
| 49. |  |  |  |  |
| 50. |  |  |  |  |
| 51. |  |  |  |  |
| 52. |  |  |  |  |
| 53. |  |  |  |  |
| 54. |  |  |  |  |
| 55. |  |  |  |  |
| 56. |  |  |  |  |
| 57. |  |  |  |  |
| 58. |  |  |  |  |
| 59. |  |  |  |  |
| 60. |  |  |  |  |
| 61. |  |  |  |  |
| 62. |  |  |  |  |
| 63. |  |  |  |  |
| 64. |  |  |  |  |
| 65. |  |  |  |  |
| 66. |  |  |  |  |
| 67. |  |  |  |  |
| 68. |  |  |  |  |
| 69. |  |  |  |  |
| 70. |  |  |  |  |
| 71. |  |  |  |  |
| 72. |  |  |  |  |
| 73. |  |  |  |  |
| 74. |  |  |  |  |
| 75. |  |  |  |  |
| 76. |  |  |  |  |
| 77. |  |  |  |  |
| 78. |  |  |  |  |
| 79. |  |  |  |  |

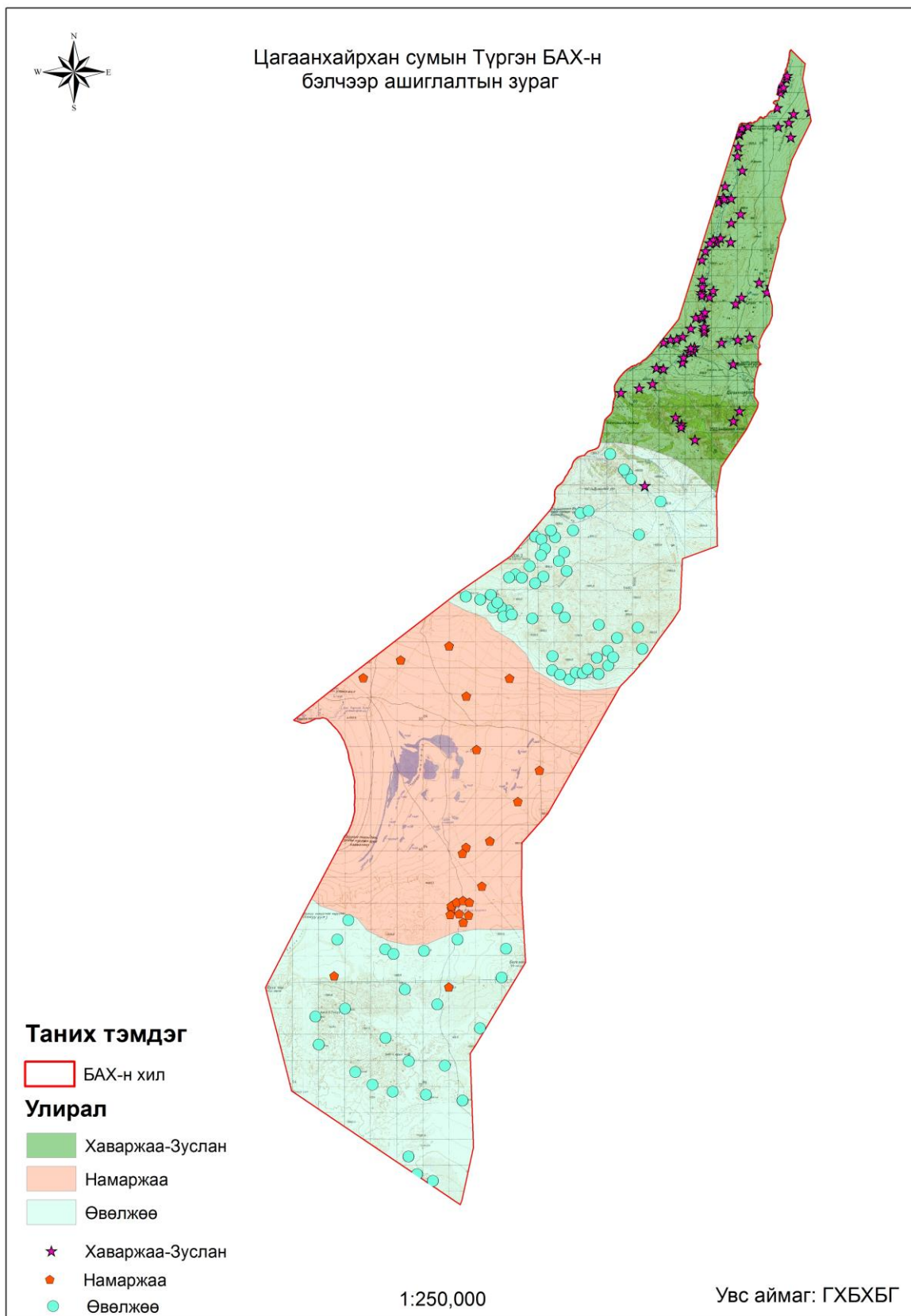
|      |  |  |  |  |
|------|--|--|--|--|
| 80.  |  |  |  |  |
| 81.  |  |  |  |  |
| 82.  |  |  |  |  |
| 83.  |  |  |  |  |
| 84.  |  |  |  |  |
| 85.  |  |  |  |  |
| 86.  |  |  |  |  |
| 87.  |  |  |  |  |
| 88.  |  |  |  |  |
| 89.  |  |  |  |  |
| 90.  |  |  |  |  |
| 91.  |  |  |  |  |
| 92.  |  |  |  |  |
| 93.  |  |  |  |  |
| 94.  |  |  |  |  |
| 95.  |  |  |  |  |
| 96.  |  |  |  |  |
| 97.  |  |  |  |  |
| 98.  |  |  |  |  |
| 99.  |  |  |  |  |
| 100. |  |  |  |  |
| 101. |  |  |  |  |
| 102. |  |  |  |  |
| 103. |  |  |  |  |
| 104. |  |  |  |  |
| 105. |  |  |  |  |
| 106. |  |  |  |  |
| 107. |  |  |  |  |
| 108. |  |  |  |  |
| 109. |  |  |  |  |
| 110. |  |  |  |  |
| 111. |  |  |  |  |
| 112. |  |  |  |  |
| 113. |  |  |  |  |
| 114. |  |  |  |  |
| 115. |  |  |  |  |
| 116. |  |  |  |  |
| 117. |  |  |  |  |
| 118. |  |  |  |  |
| 119. |  |  |  |  |
| 120. |  |  |  |  |
| 121. |  |  |  |  |
| 122. |  |  |  |  |
| 123. |  |  |  |  |
| 124. |  |  |  |  |



|      |  |  |  |  |
|------|--|--|--|--|
| 125. |  |  |  |  |
| 126. |  |  |  |  |
| 127. |  |  |  |  |
| 128. |  |  |  |  |
| 129. |  |  |  |  |
| 130. |  |  |  |  |
| 131. |  |  |  |  |
| 132. |  |  |  |  |
| 133. |  |  |  |  |
| 134. |  |  |  |  |
| 135. |  |  |  |  |
| 136. |  |  |  |  |
| 137. |  |  |  |  |
| 138. |  |  |  |  |
| 139. |  |  |  |  |
| 140. |  |  |  |  |
| 141. |  |  |  |  |
| 142. |  |  |  |  |
| 143. |  |  |  |  |
| 144. |  |  |  |  |
| 145. |  |  |  |  |
| 146. |  |  |  |  |
| 147. |  |  |  |  |
| 148. |  |  |  |  |
| 149. |  |  |  |  |
| 150. |  |  |  |  |
| 151. |  |  |  |  |
| 152. |  |  |  |  |
| 153. |  |  |  |  |
| 154. |  |  |  |  |
| 155. |  |  |  |  |
| 156. |  |  |  |  |
| 157. |  |  |  |  |
| 158. |  |  |  |  |
| 159. |  |  |  |  |
| 160. |  |  |  |  |
| 161. |  |  |  |  |
| 162. |  |  |  |  |
| 163. |  |  |  |  |
| 164. |  |  |  |  |
| 165. |  |  |  |  |

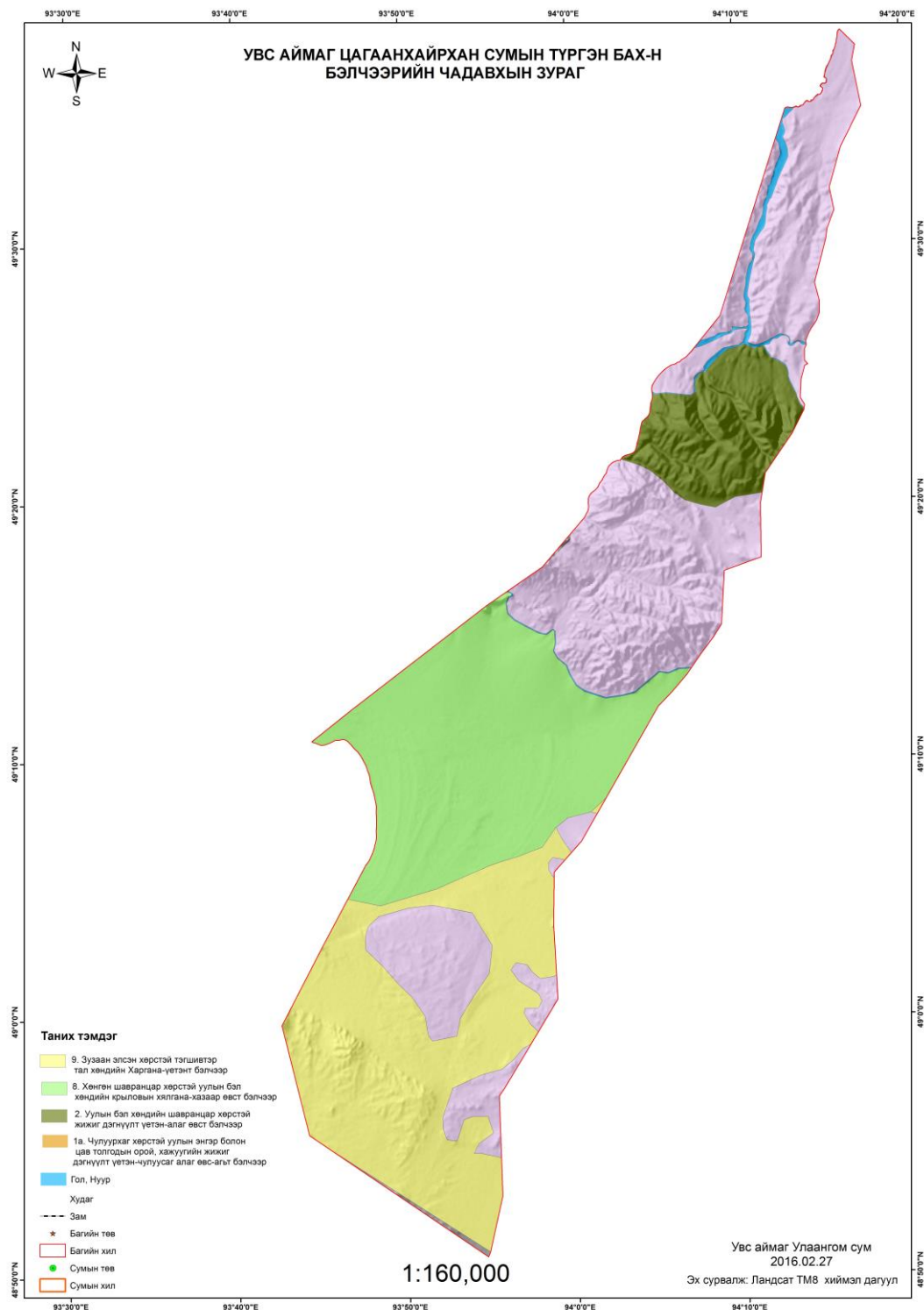
## Бэлчээр ашиглуулах ... тоот гэрээний хавсралт № 02.

Гэрээгээр ашиглуулах бэлчээрийн газрын байршил, улирлын хуваарь



### Бэлчээр ашиглуулах ... тоот гэрээний хавсралт № 03

Бэлчээрийн газрын гэрээт талбайн экологийн чадавхийн зураг, бэлчээрийн төлөв байдал, шилжилтийн загвар, **“Түргэн” бэлчээр ашиглагчдын хэсэг:**

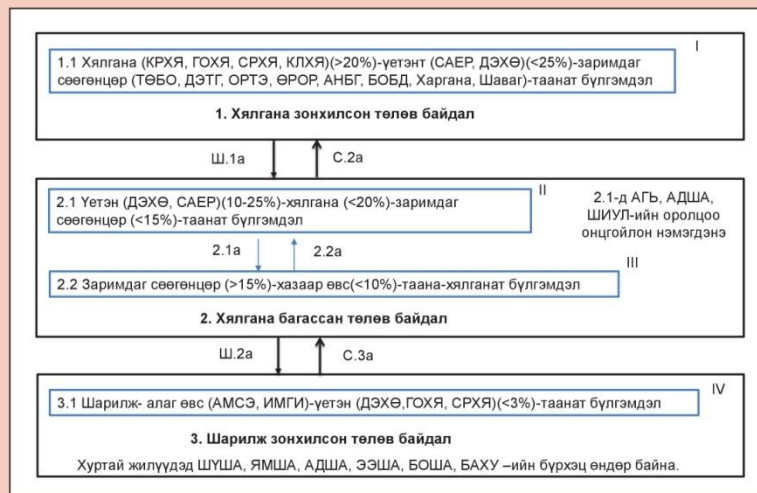


Энэхүү зургаас үзэхэд **“Түргэн”** хэсгийн бэлчээрийн нийт газар нь **(329321га)** мал бэлчээрлэлтийг тэсвэрлэх, ашиглалтын дараа сэргэн ургах чадавхи нь өндөртэй боловч даацыг хэтэрүүлсэн тохиолдолд ургамлын төрөл зүйл цөөрөх, цөлжих, элсний нүүлтэнд идэгдэх аюултай.

**Бэлчээрийн төлөв байдал / Хаваржаа-Зуслан/ бэлчээр**



## 12. ХАЙРГАН ХУЧЛАГА бүхий ХӨНГӨН ШАВРАНЦАР хөрстэй Уулын бэл хөндийн ШИВЭЭТ ХЯЛГАНА-ӨДЛӨГ ХЯЛГАНА-ХАЗААР ӨВСТ бэлчээр



Энэхүү бэлчээр нь Монгол орны төвийн бүсэд, ихэнхэн таармагддаг бөгөөд дуурай уур амьсгатайгаас гадна хөрсний хувь баруун талын хялгана, харьдугуй сийрэг хөнгөн учраас сийрэг дэлгүүт, хурайгай үетэн болох дэргэд хазар өвс зонхилох, баянхонгор, баян-Өлгий, Дорноговь, Дорнод, Говь-Алтай, Говьсүмбэр, Өвөрхангай, Сурбатгай, Увс, Хөтгий, Ховд, Завхан зэрэг аймгуудын цөмрөгт хэсгийн бүсэд хамаарах уулын бэл, хөндийн бүий газруудаар өргөн тархсан.

Энэ үеийн бэлчээрт Шивээт хялгана, өдлөг хялгана 2 жилийн ургана. Хуурай хээрийн гол зонхилгогч Дүрвэн хазар өвсний бүрхэц нь хувь удаах байранд орх бол Агь, дэмээ тогтворгоо, орогт тэснэ, харгана, шаваг зэрэг нь заавал оролдоно. Тавааны хувь журтай болон жүргүй жижиг хамарч маш ихээр хэмбэлж бэлчээрд байгаа оролдогч зүйл болно.

1. Бэлчээрийн сөрөг төлөв байдал. Хялгана зонхилсон, үетэн дэд зонхилгогчийн үүрэгтэй оролдогч бэлчээр дүрдсэндээ оролдогч сөөгүү бүхий бүлгэмдэлтэй. Заримдаг сөөгөнцөрүүдийн хувь хэсэг ч хялганы хувьд хүрээгүй.

2. Бэлчээрийн дүнд зэрэг өөрчлөгдсөн төлөв байдал. Хялганы хувь буурч, үетэн тэр дундаа дэргэд хазар өвсний эрвэ бүрхэц хэмбэлж байна. Мөн заримдаг сөөгөнцөрүүд болох шарилж, уламж оролдоо онцгойлон хэмбэлжээ.

3. Бэлчээрийн хэвд их өөрчлөгдсөн төлөв байдал. Бэлчээрийн хэт их болон зонхилж ашиглах, хуурайшилт зэргээс шалтгаан (Шарилж, доройтын индикатор ургамууд ихэсжэ зонхилгогч болж ирэх. Энэ төлөв байдал шарилж, ямаан шарилж, адмсын шарилж, зэрэм шарилж, бор шарилж, бага хургаж журтай жинд, ихээр ургана. Хөрсний дүнд зэргийн хуримтлаа. Нөхцөлүүдэд нимгэн эсвэл хэсэгт хурдсан хуримтлаа үүссэн. Ургамал ба чулууны хурдсар нэгэс дэргэдээ (3б).

**1. Хялгана зонхилсон төлөв байдал**

Ургад: 267-474 кг/га  
Бэлчээрийн давс: 16-28 хони томог/100 га

Ш1

С2

**2. Хялгана багассан төлөв байдал**

Ургад: 267-474 кг/га  
Бэлчээрийн давс: 15-25 хони томог/100 га

Ш2

С3

**3. Шариж зонхилсон төлөв байдал**

Ургад: 371-422 кг/га  
Бэлчээрийн давс: 18-21 хони томог/100 га

**Ш1, Ш2 Хуурайшилт, бэлчээрийн зонхилж ашиглах**

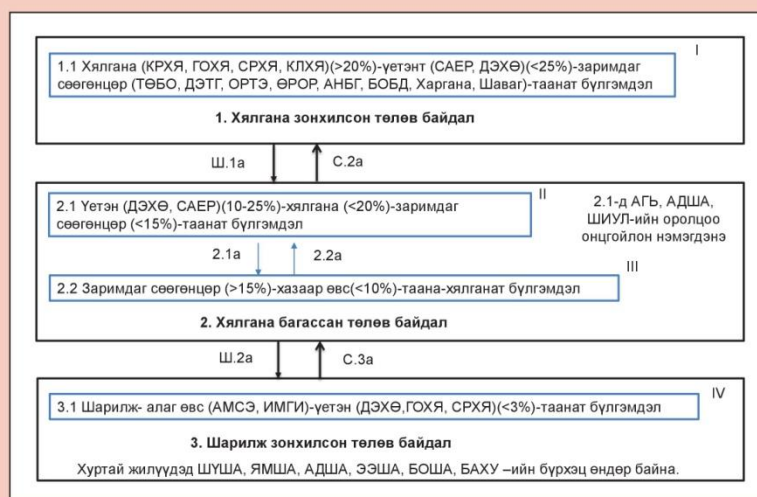
Нарийн өвсний сэрэлтийг дэмжих үүднээс 1. Энгийн хуурайшилт ашиглахыг нэвтрүүлэх, өөрөөр хэмбэл бэлчээрээ 5-7 хэсэгт хувааж шон, чулуун овоо босгох эсвэл байгалийн танх тэмдэг ашиглан зонхилж ашиглах, үүний түүд байнгын хариулга зайлшгүй чухал. Энгийн хуурайшилт ашиглахыг нэвтрүүлснээр бэлчээрийн ачааллыг 10-25 хувиар бууруулах боломжтой. 2. Буталтын болон үр боловсрох үеэр бэлчээрийг аял болох чөлөөний зорилгоор 2 тамбайг сэлгээг нэвтрүүлэх шаардлагатай. шаардлагатай. 3. Бэлчээрийн газар хүрэлцээтэй нөхцөлд, 1 зуны турш ашиглахыг чөлөөний нь үр дүнтэй.

**С2**

Идмэг сайтай үндсэн зүйл ургамууд нь бараг устаж үгүй болсон тул эргэн сэргээхэд удаан. Ашиглахыг чөлөөний сэрээг бага ачаалаар ашиглах шаардлагатай. Үүнэ: 1. Гурав жил дараалан ургалтын хугацаанд ашиглахыг чөлөөний 2. Ачааллыг боломжит даваас 15 хувиар багарт тооцон 2 жил дараалан ургамал ургалтын хугацаанд ашиглах. 3. Ахин гурав жилийн хугацаагаар ургалтын хугацаанд ашиглахыг чөлөөний 4. Мөлийн тоог боломжит даваас 15 хувиар багарт тооцон ахин 2 жил дараалан ургамал ургалтын хугацаанд ашиглах. Мөн өвлийн улирал шарилжийг малаа зориудар тогтоож идүүлэх замаар багастах нь нарийн өвсний сэрэлтийг дэмждэг. Шарилжийг хавартаа шатаах нь ч бий.

**С3**

## 12. ХАЙРГАН ХУЧЛАГА бүхий ХӨНГӨН ШАВРАНЦАР хөрстэй Уулын бэл хөндийн ШИВЭЭТ ХЯЛГАНА-ӨДЛӨГ ХЯЛГАНА-ХАЗААР ӨВСТ бэлчээр



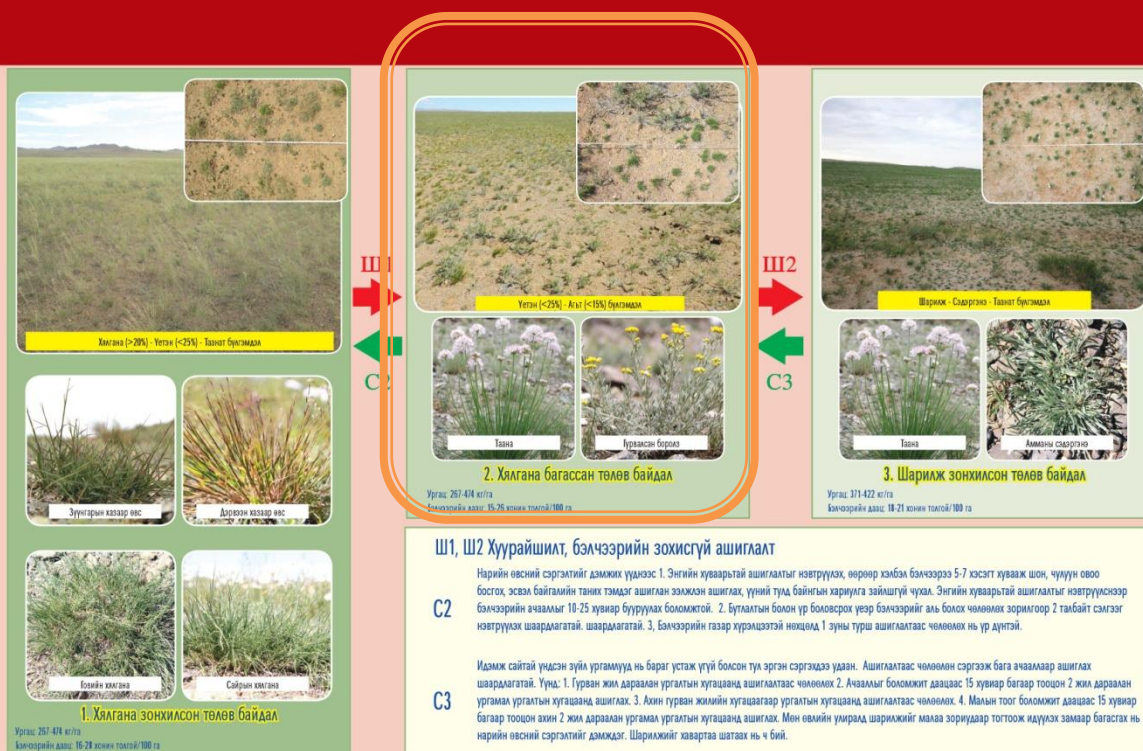
Энэхүү бэлчээр нь Монгол орны төвийн бүсэд, ихэвчлэн таарагдах бөгөөд дулаан хурай уур амьсгатайгаас гадна хөрсний хувь баруун талынхтай харьцуулахад харьцангуй сийрэг нөхөн үрчлээс сийрэг дэгдүүт, хуурайгаг үетэн болох Дэрвэн хазгаар өвс зонхилох, Баянхонгор, Баян-Өлгий, Дорноговь, Дундговь, Говь-Алтай, Говьсүмбэр, Өвөрхангай, Сурбаттар, Увс, Хэнтий, Ховд, Завхан зэрэг аймгуудын цөөрөгт хэсгийн бүсэд хамаарах уулын бэл, хөндийн буйр газруудад өргөн тархсан.

Энэ төрлийн бэлчээрт Шивээт хялгана, өмөг хялгана 2 хилимдэл ургана. Хуурай хэсгийн гол зохиолч Дэрвэн хазгаар өвсний бүрхэцтэй хувь удах байранд орох бол Аг, дэмээ тогтоого, орогт тэсэг, харгана, шаваг зэрэг нь заавал оролцоно. Таананы хувь хуртай болон хургүй жижээс хамаарч маш ихээр хэмжээг багасгаснаар байгалийн оролцоог зүйл болдог.

1. Бэлчээрийн сөрөг төлөв байдал. Хялгана зонхилсон, үетэн дэд зохиолчгүй үетэнтэй оролцох ба дээр дурдсанчлан оролцоог сөрөг бүлэг бүлэгдэлтэй. Заримдаг сөөгөнцөрүүдийн хувь хэзээ ч хялганы хувь дүрсгүй.

2. Бэлчээрийн дүнд зэрэг өөрчлөгдсөн төлөв байдал. Хялганы хувь буурч, үетэн тэр дундаа дэрвэн хазгаар өвсний арам бүрхэц хэвдэгдсэн байна. Мөн заримдаг сөөгөнцөрүүд болох шарилж, уламж оролцоо онцгойлон нэмэгдэнэ.

3. Бэлчээрийн хэзээд их өөрчлөгдсөн төлөв байдал. Бэлчээрийн хэт их болон зохиолчгүй ашиглалт, хуурайшат зэргээс шалтгаан Шарилж, доройтсон индикатор ургамууд ихэвчлэн зохиолч болж ирнэ. Энэ төлөв байдал шүхий шарилж, ямаан шарилж, адмсын шарилж, зэрэг шарилж, бор шарилж, бага нургаж куртай жинд, ихээр ургана. Хөрсний дүнд зэргийн хуримтлал. Нөхцөлдээ нимгэн эсвэл хэсэгт хурдасны хуримтлал үүснэ. Ургамал ба чулуунаа хурдсаар нэгэс дарагдсан [36].



## Бэлчээр ашиглуулах ... тоот гэрээний хавсралт № 04

Гэрээний энэхүү хавсралт нь гэрээний биелэлтийг, өөрөөр хэлбэл гэрээт ашиглагчид бэлчээрийг хэрхэн зүй ашиглаж буйг үнэлэх суурь мэдээлэл болох бөгөөд гэрээт бэлчээрийн газрын төлөв байдлын лавлагаа түвшний экологийн бүлэг бүрээр гаргасан мэдээллийг Төлөв байдал, шилжилтийн загвар дээр үндэслэн тодорхойлох бөгөөд суурь түвшний мэдээллийг гэрээ байгуулсан даруйд фото мониторингийн аргаар тодорхойлно. Цаашид тухайн тогтсон цэг дээр, тогтсон хугацаанд давтан үнэлгээ хийж мэдээллийг санд оруулан боловсруулалт хийж ашиглана.

Хүснэгт 1. Биелэлтийг үнэлэх суурь мэдээлэл, **Түргэн бэлчээр ашиглагчдын хэсгийн бэлчээр:**

|                                                     |                                                                                     |      |      |      |      |
|-----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|------|------|------|------|
| Аймгийннэр:                                         | Увс                                                                                 |      |      |      |      |
| Сумыннэр:                                           | Цагаанхайрхан                                                                       |      |      |      |      |
| БАХ-ыннэр:                                          | Түргэн                                                                              |      |      |      |      |
| Ашигладаг улирлын нэрийг бичнэ үү                   | Өвөлжөө                                                                             |      |      |      |      |
| Байгалийн бүс, бүслүүр (дугуйлнауу)                 | Өндөрүүл, Ойт хээр, Хээр, <b>Цөлжүү хээр</b> , Цөлийн хээр, Цөл                     |      |      |      |      |
|                                                     | 2016                                                                                | 2017 | 2018 | 2019 | 2020 |
| Нийт бүрхэц, %                                      | 28,1                                                                                |      |      |      |      |
| Монгол-өвс бүрхэц, %                                | 3,9                                                                                 |      |      |      |      |
| Үетэн бүрхэц, %                                     | 4,2                                                                                 |      |      |      |      |
| Сөөг, сөөгөнцөр бүрхэц, %                           | 1,9                                                                                 |      |      |      |      |
| Таана бүрхэц, %                                     | 0                                                                                   |      |      |      |      |
| Нэг наст бүрхэц, %                                  | 17,8                                                                                |      |      |      |      |
| Алаг-өвс бүрхэц, %                                  | 0,3                                                                                 |      |      |      |      |
| Халцгай газар бүрхэц, %                             | 54,1                                                                                |      |      |      |      |
| Хагд бүрхэц, %                                      | 10,7                                                                                |      |      |      |      |
| Бусад бүрхэц                                        | 7,1                                                                                 |      |      |      |      |
| Ургац, кг/га                                        | 703                                                                                 |      |      |      |      |
| Нийт малын тоо, хонин толгойд шилжүүлснээр          | 38909,5                                                                             |      |      |      |      |
| Боломжит даац, хт/га                                | 26782,3                                                                             |      |      |      |      |
| Даацаас хэтэрсэн малын тоо                          | 12127,2                                                                             |      |      |      |      |
| Бэлчээрийн төлөв байдал өөрчлөлтийн загварын дугаар | 12_2_2.1                                                                            |      |      |      |      |
| Төлөв байдлын нэр                                   |                                                                                     |      |      |      |      |
| Орчныерөнхийзураг                                   |  |      |      |      |      |
| Эгцдээрээсавсанзураг                                |  |      |      |      |      |



Хүснэгт 2. Биелэлтийг үнэлэх суурь мэдээлэл, **Түргэн бэлчээр ашиглагчдын хэсгийн бэлчээр:**

|                                                     |                                                                                     |             |             |             |             |
|-----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Аймгийннэр:                                         | Увс                                                                                 |             |             |             |             |
| Сумыннэр:                                           | Цагаанхайрхан                                                                       |             |             |             |             |
| БАХ-ыннэр:                                          | Түргэн                                                                              |             |             |             |             |
| Ашигладаг улирлын нэрийг бичнэ үү                   | Намаржаа                                                                            |             |             |             |             |
| Байгалийн бүс, бүслүүр (дугуйлнауу)                 | Өндөрүүл, Ойт хээр, Хээр, <b>Цөлжүү хээр</b> , Цөлийн хээр, Цөл                     |             |             |             |             |
|                                                     | <b>2016</b>                                                                         | <b>2017</b> | <b>2018</b> | <b>2019</b> | <b>2020</b> |
| Нийт бүрхэц, %                                      | 14                                                                                  |             |             |             |             |
| Монгол-өвс бүрхэц, %                                | 8,4                                                                                 |             |             |             |             |
| Үетэн бүрхэц, %                                     | 0,8                                                                                 |             |             |             |             |
| Сөөг, сөөгөнцөр бүрхэц, %                           | 2,2                                                                                 |             |             |             |             |
| Таана бүрхэц, %                                     | 0                                                                                   |             |             |             |             |
| Нэг наст бүрхэц, %                                  | 2,4                                                                                 |             |             |             |             |
| Алаг-өвс бүрхэц, %                                  | 0,1                                                                                 |             |             |             |             |
| Халцгай газар бүрхэц, %                             | 68,8                                                                                |             |             |             |             |
| Хагд бүрхэц, %                                      | 6,3                                                                                 |             |             |             |             |
| Бусад бүрхэц                                        | 10,9                                                                                |             |             |             |             |
| Ургац, кг/га                                        | 314                                                                                 |             |             |             |             |
| Нийт малын тоо, хонин толгойд шилжүүлснээр          | 38909,5                                                                             |             |             |             |             |
| Боломжит даац, хт/га                                | 10516,7                                                                             |             |             |             |             |
| Даацаас хэтэрсэн малын тоо                          | 28392                                                                               |             |             |             |             |
| Бэлчээрийн төлөв байдал өөрчлөлтийн загварын дугаар | 12_2_2.1                                                                            |             |             |             |             |
| Төлөв байдлын нэр                                   |                                                                                     |             |             |             |             |
| Орчныерөнхийзураг                                   |  |             |             |             |             |
| Эгцдээрээсавсанзураг                                |  |             |             |             |             |



Хүснэгт 3. Биелэлтийг үнэлэх суурь мэдээлэл, **Түргэн бэлчээр ашиглагчдын хэсгийн бэлчээр:**

|                                                     |                                                                                     |      |      |      |      |
|-----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|------|------|------|------|
| Аймгийн нэр:                                        | Увс                                                                                 |      |      |      |      |
| Сумын нэр:                                          | Цагаанхайрхан                                                                       |      |      |      |      |
| БАХ-ын нэр:                                         | Түргэн                                                                              |      |      |      |      |
| Ашигладаг улирлын нэрийг бичнэ үү                   | Зуслан-Хаваржаа                                                                     |      |      |      |      |
| Байгалийн бүс, бүслүүр (дугуйлна уу)                | Өндөр уул, Ойт хээр, Хээр, Цөлжүү хээр, Цөлийн хээр, Цөл                            |      |      |      |      |
|                                                     | 2016                                                                                | 2017 | 2018 | 2019 | 2020 |
| Нийт бүрхэц, %                                      | 24,4                                                                                |      |      |      |      |
| Үетэн бүрхэц, %                                     | 2,3                                                                                 |      |      |      |      |
| Улалжийн бүрхэц, %                                  | 0                                                                                   |      |      |      |      |
| Шарилж бүрхэц, %                                    | 0                                                                                   |      |      |      |      |
| Агь бүрхэц, %                                       | 16,8                                                                                |      |      |      |      |
| Алаг өвс бүрхэц, %                                  | 5,3                                                                                 |      |      |      |      |
| Хагд бүрхэц, %                                      | 25,0                                                                                |      |      |      |      |
| Халцгай газар бүрхэц, %                             | 32,0                                                                                |      |      |      |      |
| Бусад бүрхэц, %                                     | 7,4                                                                                 |      |      |      |      |
| Ургац, кг/га                                        | 32                                                                                  |      |      |      |      |
| Нийт малын тоо, хонин толгойд шилжүүлснээр          | 38909                                                                               |      |      |      |      |
| Боломжит даац, хт/га                                | 107                                                                                 |      |      |      |      |
| Даацаас хэтэрсэн малын тоо                          | 38802                                                                               |      |      |      |      |
| Бэлчээрийн төлөв байдал өөрчлөлтийн загварын дугаар | 2 2 2.2                                                                             |      |      |      |      |
| Төлөв байдлын нэр                                   |                                                                                     |      |      |      |      |
| Орчны ерөнхий зураг                                 |  |      |      |      |      |
| Эгц дээрээс авсан зураг                             |  |      |      |      |      |